

Stjepan Č a n a d j i j a

PRIRODOSLOVNI MUZEJ I MUZEJSKA MREŽA U SR HRVATSKOJ

Jedan od važnih problema u općoj suvremenoj organizaciji muzeja, muzejskih zbirki i odjeljenja je pitanje muzejske mreže. Dobro postavljena i raspoređena muzejska mreža ima za cilj da po mogućnosti što potpunije obuhvati i pokrije određeno područje, kako bi muzejske ustanove unutar njega mogle svojim stručnim i obrazovnim djelovanjem kao i kulturno-društvenim manifestacijama što uspješnije utjecati u narodu. - Stoga se i postavlja pitanje muzejske mreže s njenom cjelokupnom problematikom, i to ne samo na području pojedine pokrajine ili republike, već i u cjelini na čitavom području Jugoslavije.

Na ovom mjestu ne možemo međutim raspravljati o tako kompleksnom problemu, u prvom redu stoga, što ne raspolažemo s detaljnijim podacima s čitavog područja Jugoslavije, a osim toga ne možemo, a i ne želimo ulaziti u specifične probleme drugih raznorodnih muzejskih struka i specijalnosti, kao što su kulturno-historijske, etnografske, umjetničko-galerijske i druge muzejske grane. Ograničujemo se stoga samo na prirodoslovne muzeje, odjeljenja i zbirke na području SR Hrvatske, budući da tu raspolažemo s najviše podataka. Analizirajući raspoloživi materijal, pokušat ćemo dati prikaz današnjeg stanja tih institucija, pa iz dobivene pregledne slike dati neka mišljenja i eventualno korisne prijedloge.

Prije samog prikaza današnjeg stanja potrebno je ipak da se podsjetimo na opće zadatke muzeja u našoj današnjoj društvenoj sredini, iz čega bi zapravo i trebala proizlaziti djelatnost muzeja u javnom kulturno-društvenom životu. Kako muzeji nisu "sami sebi svrha" - već stoje u službi najširih narodnih masa, to je očito, da nastoje što više i što potpunije proširiti djelokrug svojih akcija i utjecaja na što udaljenija područja. Odatle potječe i želja i potreba, da muzejska mreža bude tako organizirana i razgranjena, da svojom djelatnošću prekrije čitavo određeno područje, pa da se ponegdje, prema potrebi, pojedini muzeji i zbirke i međusobno isprepliću i nadopunjavaju.

Na teritoriju SR Hrvatske postoji više različitih tipova prirodoslovno-muzejskih institucija, koje su se historijski razvije iz raznih sredina i raznolikih organizacionih oblika, i u takovim, - ponegdje konzervativnim i arhaičkim shemama - održale do danas. - Tako imamo kompleksne prirodoslovne muzeje, specijalističke prirodoslovne muzeje, kao i prirodoslovne odjele i zbirke koje funkcioniraju kao samostalne organizacije udruženog rada ili opet u sklopu nekih drugih muzejskih ili

njima srodnih kulturnih institucija. No, tu i tamo postoje čak i kao - mogli bismo reći - privjesci nekih drugih nesrodnih, pa moguće i općim koncepcijama kulture stranih organizacija. - Danas, kad stojimo pred velikim društveno-političkim reorganizacijama, kako u smislu samoupravljanja, tako i u organiziranju udruženog rada, potrebno je dobro razmisliti kakove muzejske ustanove trebamo i kako bi morala izgledati njihova najpovoljnija muzejska mreža.

No da vidimo ponajprije čime uopće raspolažemo !

Na teritoriju Hrvatske postoje prvenstveno veći specijalistički prirodoslovni muzeji, koje bismo mogli nazvati i centralnima. Tako imamo u Zagrebu Hrvatski narodni zoološki muzej, Geološko-paleontološki i Mineraloško-petrografski muzej, koji su se razvili još u prošlom stoljeću iz osnovnog zajedničkog Narodnog muzeja. - Geološki i Mineraloški muzej financirani su od Republičke zajednice za usmjereno obrazovanje, dok im je osnivač Prirodoslovno-matematski fakultet. Zoološki muzej, međutim, bio je financiran od Skupštine grada Zagreba, odnosno danas od Interesne zajednice za kulturu Zagreba, a osnivač mu je Gradska skupština. - U Zagrebu postoji još i Lovački muzej, koji ima neki neobični status, budući da je do nedavno bio djelomično financiran i od Gradske skupštine, dok je u stvari osnovan i održavan od Saveza lovačkih društava. Konačno, u Zagrebu postoji još i Geološko-paleontološka zbirka JAZU koju je osnovala i koju financira Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. - Već i u tih prvih pet primjera u samom Zagrebu vidimo, kako su muzeji različito razvrstani i tretirani, iz čega slijedi ne samo da im je različit status i organizaciona forma, već i pristup znanstvenim, kulturno-prosvjetnim i društvenim zadacima. Nije stoga ni tako čudno, što te institucije imaju često različite poglede na svoje osnovne zadatke kao i čitavu djelatnost i društvenu ulogu, uslijed čega dolazi i diferenciranja, pa i znanih devijacija u društvenoj ulozi i javnoj prezentaciji.

Od ostalih prirodoslovnih muzeja u SR Hrvatskoj treba spomenuti Prirodoslovni muzej na Rijeci i Prirodoslovni muzej i zoološki vrt u Splitu. Tako su to muzeji, koji u svom naslovu nose naziv "prirodoslovni", to se ipak može reći, da su to pretežno zoološki muzeji, budući da u glavnom obrađuju i prezentiraju faunistički materijal. - U Zadru postoji Prirodoslovni odjel u sklopu Narodnog muzeja. Taj odjel, koji zapravo po svom fundusu predstavlja manje-više ostatke nekadašnjeg Narodnog muzeja, jednog od najstarijih u Hrvatskoj (osnovan 1838. godine), ima danas priličnu samostalnost, pa se i obnavlja, te pokazuje povoljne perspektivne izgleda za svoj daljnji razvoj. -

U Dubrovniku postoji također "Prirodoslovni muzej" - bolje rečeno Zoološka zbirka-muzej, koja je danas apendiks Biološkog instituta JAZU na Lokrumu. Ta zbirka predstavlja jezgru ostataka nekadašnjeg starog dubrovačkog Prirodoslovnog muzeja, kojeg je osnovao još Baldo Kosić. Iz tog osnovnog

fondusa spašen je mali broj preparata koji su preneseni na Lokrum i koji djelomično funkcioniraju kao neki eksponati. No ovdje je posljednjih godina sustavno popunjavana zoološka zbirka veoma uspješnim preparatima ptica i osobito riba, zahvaljujući uglavnom jednom jedinom čovjeku - veoma sposobnom zoopreparatu.

Sve ostalo u Hrvatskoj su manje-više zoološki odjeli ili tek lokalne zbirke. Tako u Varaždinu postoji pri Gradskom muzeju prirodoslovna, odnosno bolje rečeno "Entomološka zbirka", koja se u stvari sastoji dijelom od osnovne zbirke kukaca, uz veći broj povećanih modela-diorama s prikazom biologije i ekologije nekih najpoznatijih vrsta kukaca naše domaće faune - sve zapravo "ručni rad" - životno djelo entomologa, profesora Košćeca. -

U Muzeju Grada Karlovca postoji Prirodoslovni odjel s eksponatima najznačajnijih predstavnika uglavnom ptica i sisavaca tog područja. - U Bjelovaru - u Gradskom muzeju postojala je svojevremeno Prirodoslovna, odnosno Zoološka zbirka, koja je u međuvremenu zamrla, pa nije danas više otvorena za javnost.

Osim navedenih prirodoslovnih zbirki postoji još i na otoku Košljunu kod Punata na otoku Krku mala, prastara prirodoslovna zbirka u Franjevačkom samostanu, koja ima danas još samo historijsku vrijednost. Nasuprot, u Makarskoj u sklopu Franjevačkog samostana postoji suvremena, veoma vrijedna i bogata, u stručnom pogledu dobro uređena Malakološka zbirka morskih puževa i školjkaša. - Konačno, u Valpovu nalazi se mala lovačka zbirka u nekadašnjem dvorcu, a nešto slična postoji i u Vinkovcima.

To bi, eto, bilo gotovo i sve, - jer od Zagreba na istok, preko čitave Slavonije sve do Baranje nema nikakove stvarne muzejske institucije koja bi ozbiljnije tretirala prirodoslovne discipline. Tek prošle godine započela je radom jedna mala samostalna zoološka zbirka-muzejić u Kopačevu. Ta je ustanova stvorena radom jednog entuzijaste, lugara-preparatora, koji je kroz desetljeća sakupljao i konačno postavio prilično bogatu lovačku zbirku s eksponatima ponajviše lovne divljači i lovačkih trofeja, s namjerom, da postepeno to postane i preraste u zoološki muzej tog područja. Osnivač tog muzeja u Baranji je općina Beli Manastir.

Osvrnemo li se sada na takovu, danas postojeću mrežu prirodoslovnih muzeja u SR Hrvatskoj postaje nam očito, da su sve navedene institucije tek mali otočići na velikom i razvučenom području republike, pa da tek u Zagrebu, a donekle i u Rijeci i Splitu postoje ponešto veća žarišta. Prema točnijim podacima s kojima smo raspolagali 1968. godine prilikom velike ankete i obrade detaljnih analiza o stanju muzeja u SR Hrvatskoj, na temelju kojih je bila i izrađena i Hrvatskom Saboru podnesena tzv. "Bijela knjiga" - broj prirodoslovnih muzeja, odjeljenja i zbirki naprama broju svih ostalih muzeja i galerija u Hrvatskoj odnosio se je procentualno kao 11 : 89 -

odnosno drugim riječima, na devet muzeja i galerija otpada prosječno jedan prirodoslovni. Pa ipak, iz te ankete se je vidjelo, da - usprkos te apsolutne manjine prirodoslovnih muzejskih institucija, posjet publike u njima bio je daleko nerazmjerno velik. Doslovno, na prirodoslovne muzeje i njihove izložbe otpalo je u Hrvatskoj oko 30 %, odnosno, gotovo jedna trećina sviju posjeta muzejima i galerijama. Tom je prilikom također i statistički utvrđeno, da je u toku dvadesetak godina poslije Oslobođenja prirodoslovne muzeje i njihove priredbe posjetilo u SR Hrvatskoj više od 3,300.000 posjetilaca odnosno godišnje prosječno oko 165.000.- Ta je anketa također pokazala, da je rad sa školskom omladinom upravo u Prirodoslovnim muzejima najintenzivniji. No nažalost, postoji i naličje tih podataka ! Upravo nas zapanjuju odnosi prostora, kadrova i financiranja u prirodoslovnim muzejima. Uzevši sav raspoloživi prostor kojim raspolažu muzeji i galerije u SRH, na prirodoslovne institucije otpada tek 3 (slovima: TRI) posto! - Smatram, da je ovih nekoliko brojeva posve dovoljno, da nam prikažu posebno tragično stanje muzejskih prirodoslovnih institucija u Hrvatskoj, a smatram, da i u ostalim republikama i pokrajinama nije mnogo povoljnije stanje. I nehotice se pitamo, dokle će prirodoslovne muzejske ustanove biti u našem društvu ovako tretirane ? Kako dolazi do toga, da ovako značajne institucije, koje su po svom fundusu, znanstvenom i stručnom radu i rezultatima tako visoko na skali mogućih dostignuća, po radnom i izložbenom prostoru, broju stručnih kadrova i financiranju od strane naše društvene zajednice, među posljednjim ?! Taj golemi nerazmjer zabrinjava nas sve više, jer kako vidimo, on iz godine u godine sve više raste ... Važnost uloge prirodoslovnih muzeja u dijalektičko-materijalističkom odgoju neroda i omladine poznata je posvuda u javnosti, pa je upravo čudovišno, odakle takova nebriga društva i javnosti za te kulturno-prosvjetne, odgojne i znanstvene institucije ?

U želji i nastojanju da se barem u budućnosti isprave spomenuti nedostaci i otklone takove nepravilnosti smatramo, da je potrebno usmjeriti sve raspoložive snage na bolju organiziranost i jačanje postojećih prirodoslovnih muzejskih institucija, pri čemu treba stalno imati na umu tri osnovna atributa koji su u međusobnoj zavisnosti poput kuteva u trokutu - a to je - financiranje, prostor i stručni kadar. Tek nakon ispravnog i zadovoljavajućeg ispunjenja tih osnovnih uvjeta za rad moći ćemo mirno pomišljati na osnivanje potrebnih novih prirodoslovnih muzeja, odnosno većih i značajnijih prirodoslovnih odjela ili samostalnih zbirki i stalnih izložaba, kao i popunjenje postojećih praznina u današnjoj muzejskoj mreži.

A sada, da vidimo kako bi trebalo postaviti i organizirati imaginarnu mrežu prirodoslovnih muzeja u budućnosti na području republike Hrvatske. - Promatrajući današnju mrežu i odbacivši svako nerealno i romantičko idealiziranje i maštanje, upadaju nam nesumnjivo u oči neke praznine. Da se pokriju te

prostorne praznine i da se muzejska mreža poveže u suvislo tkivo, trebalo bi ponajprije osnovati veći kompleksni prirodoslovni muzej negdje u Slavoniji, gdje bi se barem pregledno prikazao živi svijet tog područja zajedno s geološkim i mineraloškim značajkama. Tu dolazi u obzir naročito Osijek kao najveći grad i kulturno-prosvjetni centar tog područja, a onda tek sekundarno Slavonski Brod ili moguće Vinkovci. - Slični je slučaj, ali u daleko manjem obimu s sjeverozapad Hrvatske, zapravo područje zapadno od Rijeke. To je u stvari čitava Istra, koja nema nikakvog prirodoslovnog muzeja ni zbirke (osim na Brionima mali muzej manje-više zatvorenog tipa). Dok istovremeno upravo na tom području postoji nekoliko muzejsko-galerijskih institucija koje su razmjerno dobro porazmještene (Pula, Poreč, Rovinj, Pazin, Labin...), dotle baš nigdje nema ni manje prirodoslovne zbirčice. Prema tome, kao što je potrebno misliti na novi prirodoslovni muzej na području Slavonije, isto je tako potrebno predvidjeti sličnu instituciju negdje na području Istre.

Nakon tih najuočljivijih praznina trebalo bi pomišljati i na popunjenje pojedinih nepokrivenih manjih prostora. Tako se osjeća prilična praznina u području kojeg zatvara trokut Rijeka - Karlovac - Zadar. Tu bi bila potrebna barem neka manja prirodoslovna zbirka, moguće najpogodnije u prostoru Plitvičkih jezera ili eventualno u Gospiću. Ovdje bi trebalo dati geomorfološki prikaz tog područja (Kapela - Valebit - Plitvička jezera), istaknuti značenje kraških pojava, dati geološko-startigrafski pregled uz mineraloške značajke i osobitosti biljnog i životinjskog svijeta. Osnivanje takovog muzeja imperativno zahtjeva i razvoj turizma upravo na tom području.

Obzirom na suvremeni razvoj našeg društva treba također ozbiljno pomišljati i na takove muzeje ili barem stalne izložbene postavbe koje bi upoznavale javnost s pojedinim predjelima u kojima postoje neke prirodne značajnosti, bilo od znanstvene ili estetske vrijednosti, bilo zbog praktične primjene, iskorištavanja ili prerađivanja nekih prirodnih sirovina. Tako bi npr. negdje u istočnoj Hrvatskoj, Slavoniji i Baranji (Osijek, Vinkovci, Slavonski Brod) trebalo predvidjeti "Muzej šumarstva i lova" kao i "Muzej poljoprivrede" - s prikazom razvoja ratarstva i stočarstva u svim njihovim osnovnim granama. To ne moraju biti neki veliki muzeji, ali u svakom slučaju dobro i bogato opremljene stalne izložbene postavbe s pregledom razvoja, eksponatima, fotografijama, statistikama i legendama. Takovi bi muzeji nesumnjivo znatno pridonijeli kulturno-prosvjetnom podizanju tih područja uz značajnu turističku propagandu.

U priobalnom jadranskom pojasu trebalo bi nadalje predvidjeti u nekom većem kulturnom i turističkom središtu između Rijeke i Dubrovnika "Muzej morskog ribarstva". To bi mogla biti također i neka dobro opremljena i stručno postavljena stalna izložba s prikazom ribarske tehnike, ribarskim

mrežama, priborom i alatima, malim modelima naših glavnih tipova ribarskih brodova i čamaca, prikladnim fotografijama, statistikama i legendama kako o ulovu, tako i o pojedinim značajnim ribljim vrstama. Tu treba misliti i na sportski ribolov i opće značenje za turizam. U spomenutom obalnom pojasu kao i ponekim većim našim otocima treba misliti i na manje muzejske zbirke ili stalne izložbe s prikazom nekih manje poznatih, ali značajnih pomorskih tradicionalnih djelatnosti koje baziraju na specifičnim bogatstvima prirode dotičnih krajeva. To je npr. koraljarstvo i spužvarstvo u području oko Šibenika (Zlarin, Krapanj), pa školjkarstvo (Novigradsko more, Mali Ston, Bistrina) ili klesarstvo i obrada kamena na otoku Braču ("brački kamen"), proizvodnja morské soli (Pag, Ston) itd.

Na kraju, ne smijemo zaboraviti tretiranje jednog problema, koji je danas moguće jedan od najaktualnijih za čovječanstvo uopće - a to je zaštita prirode i čovjeka u njegovoj životnoj okolini. Kako se nezaustavljivim tempom nastavlja eksplozivni porast pučanstva na našoj planeti *) sa svim svojim negativnim popratnim pojavama suvremene civilizacije u industrijaliziranim i naglo rastućim urbanim aglomeracijama, - uz devastaciju prirode, zagađenost zraka, voda i hrane, buku, vrevu, neprirodnu brzinu i svagdašnju trku - to je potrebno posvetiti naročitu pažnju odgoju ne samo omladine, već i najširih narodnih masa u smislu upućivanja u najnužnije mjere aktivne i pasivne zaštite. Treba stoga već danas pomišljati na osnivanje specijalnih muzejskih institucija koje bi se bavile i tretirale probleme zaštite prirode i čovjekove okoline. Takove bi institucije morale biti smještene u nekim većim kulturnim središtima koja istovremeno predstavljaju i frekventne prometne čvorove i turističke tranzite (npr. Zagreb, Rijeka, Split ...). - Početne organizacije, znanstvene i studentske radove takovog muzeja trebao bi preuzeti neki specijalistički institut, moguće najprikladnije Republički zavod za zaštitu prirode, dok bi postavljajnje, opremanje i daljnju stručnu razradu preuzimali pojedini specijalisti odgovarajućih struka - počam od biologa i kemičara, pa sve do medicinara, urbanista i sociologa.

Iako smo još u uvodnom dijelu naglasili da želimo biti realni - sada na kraju - rezimirajući sve ovo što smo naveli ("trebalo bi ovo... trebalo bi ono, potrebno je to, potrebno ono ...") - moguće nam nekako izgleda, kao da smo optimističkom zanosu nabranjanja potreba dali preveliki zamah krilima idealizma, popustivši uzde maštanju. No nažalost, to nam se samo tako čini stoga, što tako dugotrajno imamo veoma negativna iskustva s našim planiranjima i što se stalno prisjećamo naše opće i kronične neimaštine s kojom svakodnevno raspolazemo. Zato upravo i na ovom mjestu smatramo, da bi bilo

*) Prema demografskim podacima Komisije Ujedinjenih Naroda od početka travnja 1975. godine živi na Zemlji 4 milijarde ljudi.

kukavički ne spomenuti i ne predvidjeti sve ono što nam je zaista potrebno, ako ozbiljno želimo prikazati takovu mrežu prirodoslovnih muzeja, koja bi realno ispunila svoj zadatak u našem suvremenom naprednom socijalističkom društvu i time postigla željeni cilj.- Velika i značajna uloga i misija koju vrše prirodoslovni muzeji u savremenom i naprednom društvu mora već jednom postati jasna i onima, koji usmjeravaju razvoj, obrazovanje i kulturni napredak tog društva. U tom smislu bilo bi poželjno da jednom u perspektivnoj budućnosti budu barem svima učenicima osnovnih i srednjih škola kod nas lako dostupni prirodoslovni muzeji, kako u obradi njihovih školskih nastavnih i metodskih jedinica iz područja prirodnih nauka, tako i u svrhu sticanja općih naprednih spoznaja u vezi s prirodom i evolucijom živog svijeta i čovjeka. Još bi poželjnije bilo, da nam uspije organizirati i postaviti takovu muzejsku mrežu, koja bi pokrivala čitavo naše područje bez većih "rupa i pukotina" tj. kontinuirano, kako bi svaki prosječan građanin ove zemlje imao prilike da barem jednom godišnje posjeti koji prirodoslovni muzej ili zbirku u cilju utvrđivanja stečenog znanja, daljnjeg širenja svog spoznajnog horizonta i sticanja pravilnog dijalektičko-materijalističkog znanja i naziranja na prirodu, život, čovjeka i društvo u kojem živi. No to je već, barem za danas, zaista optimističko maštanje, kad se prisjetimo statistike koja pokazuje da imamo oko 11 milijuna nepismenih ili polupismenih Jugoslavena. *)

Iako smo ovdje pokušali dati sliku muzejske mreže za prirodoslovne muzeje, zbirke, odjeljenja i stalne izložbe, zapravo mreže, koja bi, prema našem mišljenju zaista realno zadovoljila kulturno-prosvjetne potrebe našeg suvremenog društva, ipak nismo sve do sada spomenuli nešto, što je nesumnjivo važno u čitavoj koncepciji i organizaciji tako zamišljene mreže. Radi se naime o izvjesnoj organizacionoj formi koja se je ponegdje veoma rado primjenjivala, ali često s negativnim rezultatima, a to je tzv. "muzejska matičnost". Moram iskreno priznati, da nismo nikada bili pristalice takovog organizacionog oblika, strahujući unaprijed od bilo čijeg i bilo kakvog presizanja u rad muzeja, budući da u danim situacijama lako dolazi do izvjesne pod- i nadređenosti, kao i pokušaja osobnog, ponekad i nadmenog dociranja iz centra. Iskustvo je također pokazalo, da ne rijetko, striktno provođenje određenih mjera u danom času, pri krivo shvaćenoj "matičnosti" može postepeno i gotovo neprimjetno dovesti posve nepotrebno do zategnutih međusobnih odnosa i nepoželjnih situacija. - Spomenuli smo, kako su npr. u Zagrebu, kao nekom "via facti" kulturnom središtu sticajem raznih sretnih i nesretnih historijskih i organizacionih okolnosti nastali, razvijali se i do danas uspješno održali naši najveći prirodoslovni muzeji bez

*) Vidi zagrebački "Večernji list" od 28. siječnja 1975.-
"Jugoslavenski kolokvij u Bregani o opismenjavanju
i osnovnom obrazovanju odraslih".-

ikakove "matičnosti". Činjenica je, da danas među njima postoje velika razmimoilaženja, kako u financijskom, organizacijskom i stručnom pogledu, tako i u samim osnovnim koncepcijama sadržaja rada, dužnosti i zadacima muzeja. Dok god će se muzejske ustanove tako srodnog karaktera kao što su prirodoslovni muzeji tretirati na takav, mogli bismo blago reći "tradicionalan" način, dotle neće biti ni zajedničkog znanstvenog i stručno usmjerenog rada, pa time ni značajnijih rezultata ni veće društvene koristi. Stoga i opet na ovom mjestu moram naglasiti neophodnu potrebu izgradnje nove muzejske zgrade ujedinjenog kompleksnog prirodoslovnog muzeja Hrvatske - u kojem bi bili inkorporirani svi odgovarajući stručni odjeli (mineralogija, petrografija, geologija, paleontologija, botanika, zoologija, antropologija, evolucija i darvinizam, te zaštita prirode i čovjeka u njegovoj životnoj okolini). Svi drugi pokušaji i kombinacije u smislu nekog reorganiziranja, ma kako bili moguće nekima privlačni, predstavljaju samo krpanje starog podera-nog ruha, u koliko nisu moguće ponegdje i oportunistički, a time u svakom slučaju produžavaju agoniju u cilju pukog održavanja postojećeg.

U svemu tom zbivanju, jedino je još za nas utješna činjenica, da povjesnu odgovornost pred narodom za takovo stanje ne snose muzealci, već opće prilike u kojima živimo, ali i jednostrana briga društva za razvoj kulture u budućnosti.